

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота

магістра

**з теми: «СТИМУЛЯЦІЯ МОВЛЕННЄВОЇ АКТИВНОСТІ У
ПЕРШОКЛАСНИКІВ З ЛЕГКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ»**

Виконала: студентка групи KorL1-M20z
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Швець Світлана Олександрівна

Керівник:
Гаврилова Н. С.
Кандидат психологічних наук, доцент

Рецензент:

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ МОВЛЕННЄВОЇ АКТИВНОСТІ ПЕРШОКЛАСНИКІВ З ЛЕГКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ	7
1.1. Характеристика молодших школярів з легкими порушеннями мовлення.....	7
1.2. Мовленнєва готовність та мовленнєва активність дітей молодшого шкільного віку з легкими порушеннями мовлення до навчання у школі.....	11
1.3. Методики формування мовленнєвої активності у першокласників з легкими порушеннями мовлення.....	16
РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИКА ОСОБЛИВОСТЕЙ МОВЛЕННЄВОЇ АКТИВНОСТІ ПЕРШОКЛАСНИКІВ З ЛЕГКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ	21
2.1. Характеристика умов організації та методики проведення обстеження мовленнєвої активності у молодших школярів.....	21
2.2. Аналіз результатів обстеження.....	27
РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК МОВЛЕННЄВОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ З ЛЕГКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ	34
3.1. Характеристика методики стимуляції мовленнєвої активності першокласників з легкими порушеннями мовлення.....	34
3.2. Аналіз результатів стимуляції мовленнєвої активності.....	38
ВИСНОВКИ	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	47
ДОДАТКИ	52

ВСТУП

Актуальність теми. Мовлення супроводжує всі сторони нашого життя, забезпечуючи успішність соціалізації та адаптації. Значною мірою рівень опанування навчальною діяльністю, а також шкільними знаннями, уміннями і навичками, залежить від рівня сформованості мовлення. Саме тому значна увага приділяється мовленнєвому розвитку, а особливо тоді, коли наявні її порушення у школярів. На початкових етапах засвоєння рідної мови молодшими школярами велику роль відіграють розвиненні уміння та навички усного мовлення, а в подальшому писемне мовлення (М. Вашуленко, А. Колупаєва, М. Хватцев) [3, 17, 28]. При вивченні психологічної та педагогічної літератури було виявлено, що формування усного мовлення розглядається як пріоритетне завдання при навчанні молодших школярів [6, 11, 21, 33].

Наявність в учня порушення мовленнєвого розвитку негативно позначається у подальшому на оволодінні читанням і письмом, через не повноцінність мисленнєво-пізнавальної функції [6, с. 114]. Легкі порушення мовлення становлять значний відсоток усіх мовленнєвих порушень, негативно впливаючи як на психічний, так і на соціальний розвиток школяра. Насамперед це недостатній рівень сформованості психічного розвитку, а саме сприймання, уваги та пам'яті, мисленнєвих функцій та операцій. Все це призводить до зниження пізнавальної та мовленнєвої активності загалом, спричинюючи значні труднощі під час навчання [1, 3, 17, 20, 35].

Дослідження та методи корекції легких мовленнєвих порушень у дітей молодшого шкільного віку розкриваються у працях класичних і сучасних науковців: Е. Данілавічюте, Л. Єфименкова, Р. Левіна, Р. Лалаєва, О. Мастюкова, І. Садовнікова, Є. Соботович, А. Голуб, Л. Спірова, В. Тарасун, О. Токарєва, М. Хватцев, М. Шеремет, Н. Чередніченко, О. Савченко та ін [6, 7, 11, 13, 14, 19, 20, 22, 27, 32]. Теоретичні дані, досліджуваної проблеми, вказують на взаємопов'язаний розвиток мисленнєвої та мовленнєвої діяльності (Л. Виготський).

Дослідження сучасних науковців (М. Вашуленко, В. Тарасун, М. Шеремет та ін.) розглядають вплив стимулювання пізнавальної діяльності на загальний та мовленнєвий розвиток молодших школярів. Проблему розвитку мовлення молодших школярів досліджували також В. Бадер, Л. Варзацька, М. Вашуленко, О. Лобчук, Н. Луцан, О. Павлик, І. Марченко, К. Пономарьова та ін [2, 3, 5, 6, 7, 16, 17, 19].

Оскільки однією з найпоширеніших проблем психофізичного розвитку молодших школярів є мовленнєві порушення, необхідне проведення досліджень, спрямованих на пошук ефективних шляхів організації, проведення корекції та розвитку. Незважаючи на те, що сучасні технології створюють максимальні умови для всебічного розвитку, дитина виконує мовчки ігрові дії, обмежуючи мовленнєвий досвід. Внаслідок неповноцінної мовленнєвої діяльності порушується розвиток пізнавальної діяльності, знижується продуктивність запам'ятовування, порушується логічна і смислова пам'ять, з труднощами опановують розумовими операціями, тобто негативно впливає на всі сфери особистості [3, 21, 22, 27, 32].

Отже, проблема стимуляції мовлення школярів з легкими порушеннями мовлення в її цілісному аспекті, є актуальною, що і зумовило вибір теми дослідження «Стимуляція мовленнєвої активності першокласників з легкими порушеннями мовлення»

Мета дослідження: за результатами вивчення мовленнєвої активності в учнів молодших класів з легким порушенням мовлення розробити та впровадити корекційну програму для стимуляції мовлення.

Завдання дослідження:

1. На підставі науково-теоретичного аналізу визначити рівень розробленості проблеми.
2. Вивчити та охарактеризувати мовленнєву активність у молодших школярів з легкими порушеннями мовлення
3. Розробити програму формування мовленнєвої активності у першокласників з нормотиповим розвитком та з легкими порушеннями

мовлення та впровадити її у практику логопедичної роботи в закладах загальної середньої освіти.

Об'єкт дослідження: процес формування мовленнєвої активності у молодших школярів з легкими порушеннями мовлення.

Предмет дослідження: особливості формування мовленнєвої активності учнів перших класів з легкими порушеннями мовлення.

Методи дослідження: теоретичний аналіз та узагальнення психолого-педагогічної, лінгвістичної та логопедичної літератури щодо мовленнєвої активності школярів з легкими порушеннями мовлення; спостереження, обстеження лексичної та граматичної складової мовлення школярів з легкими порушеннями мовлення, анкетування батьків, щодо стану мовленнєвої активності учнів; формувальний експеримент, якісний та кількісний аналіз результатів дослідження.

Теоретичне значення: уточнено поняття «мовленнєва активність», вивчено проблему мовленнєвої готовності до школи дітей з легкими порушеннями мовлення; теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено стан мовленнєвої активності учнів перших класів з легкими порушеннями мовлення.

Практичне значення: розроблена програма стимуляції мовленнєвої активності молодших школярів з порушеннями мовлення (ігрові мовленнєві вправи, модифіковані дидактичні ігри) може використовуватись у практиці роботи логопедами.

Місце проведення дослідження. Дослідження проводилось на базі НВК ЗШ I-III ст. №3-гімназії імені О. С. Пушкіна м. Тульчин. 22 учнів прийняли участь в дослідженні: 11 учнів з легким порушеннями мовлення та 11 з нормотиповим розвитком.

Структура роботи: магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел загальної кількості та додатків.

ВИСНОВКИ

Таким чином, дослідження проблеми стимуляції мовленнєвої активності першокласників з легкими порушеннями мовлення дозволило зробити наступні висновки:

1. При вивченні психологічної та педагогічної літератури було виявлено, що формування усного мовлення розглядається як пріоритетне завдання при навчанні молодших школярів. На початкових етапах засвоєння рідної мови молодшими школярами велику роль відіграють розвиненні уміння та навички усного мовлення, а в подальшому писемне мовлення. Теоретичні дані, досліджуваної проблеми, вказують на взаємопов'язаний розвиток мисленнєвої та мовленнєвої діяльності.

Кількість дітей з легкими порушеннями мовлення становлять значний відсоток від усіх учнів, що навчаються у молодшій ланці закладу загальної середньої освіти. Виявлено їх негативний вплив як на психічний, так і на соціальний розвиток школяра. В більшості випадків такі школярі проявляють низькі комунікативні навички, пасивні при спілкуванні. І навіть якщо мають достатньо високий рівень знань, не вміють їх продемонструвати. Все це згодом може призвести до зниження пізнавальної та мовленнєвої активності загалом, спричинюючи значні труднощі під час навчання.

В цілому, мовленнєва активність у дітей з легкими порушеннями мовлення не становила коло спеціального зацікавлення науковців, а тому залишається актуальною для більш глибокого вивчення.

2. Загалом дослідження мовленнєвої активності у молодших школярів проводилося у три етапи. На першому етапі з кожним учнем налагоджували контакт, виявляли інтереси, ставлення до оточуючих, знання про навколишній світ. Другий етап передбачав всебічне вивчення стану мовлення першокласників. На третьому етапі проводили дослідження самої мовленнєвої активності учнів з легкими порушеннями мовлення та нормотиповим розвитком. Додатково проводилося анкетування батьків, щодо визначення особливостей спілкування школярів вдома: характеру спілкування з дорослими

та іншими дітьми; рівня розвитку взаєморозуміння та взаємодії між учнем і батьками вдома; наявності вдома умов в яких би стимулювалося активне застосування мовлення.

Виявлено, що загальне зниження мовленнєвої активності спостерігається не лише у дітей з порушеннями мовлення, але й при нормо-типовому розвитку. Зокрема, високий рівень розвитку за цим параметром виявлено лише у 36 % учнів з нормо-типовим розвитком та 27 % дітей з порушеннями мовлення. У більшості школярів рівень розвитку мовленнєвої активності був середнім (у 54% дітей з нормотиповим розвитком та 45% з порушеннями мовлення), а в окремих школярів – низьким (у 9 % дітей з нормотиповим розвитком та 27% з порушеннями мовлення).

Діти з високим рівнем мовленнєвої активності постійно прагнули відповідати, шукаючи відповідь на запитання, брали активну участь у спілкуванні.

При наявності середнього рівня розвитку за цим параметром характерним було недостатньо чітке формулювання думки. Такі школярі частіше відповідали фразою або коротким реченням. Ці труднощі були пов'язані з обмеженими знаннями дітей про навколишній світ та недостатнім словниковим запасом. Відповіді дітей з порушеннями мовлення були ще й недостатньо повними. Їм важче було зосереджувалися на запропонованому матеріалі, довго думали над тим, що відповісти, перебирали різного розу інформацію поки знаходили потрібне.

При наявності низького рівня мовленнєвої активності в учнів виявлено низький рівень знань про оточуюче середовище. У спілкуванні вони не проявляли ініціативу, іноді допускали помилки в граматичному оформленні висловлювань, відповідали короткими фразами, непоширеними реченнями. Відповіді їх були не послідовні, найчастіше перелік фактів у випадковому порядку; називання окремих предметів, без опису їх якостей та дій. При цьому, для стимуляції мовлення, учням потрібні були додаткові (уточнюючі)

запитання або прямі підказки. Темп мовлення у них був сповільненим, з тривалими паузами, через що втрачалась чіткість та послідовність сказаного.

За результатами анкетування було виявлено, що дітям з середнім та низьким рівнем розвитку мовленнєвої активності батьки мало приділяють часу, в силу своєї зайнятості на роботі чи за інших обставин. Вони часто і не розуміють вагомості спілкування зі своїми дітьми. За таких умов, з метою інтенсифікації мовленнєвої активності у дітей з порушеннями мовлення передбачалося створення умов за яких вони прагнули б спілкуватися.

3. При розробці методики зі стимуляції мовленнєвої активності ми, опираючись на принцип системності, проводили корекцію звуковимови, фонематичного сприймання, мовленнєвого дихання, розвиток зв'язного мовлення, збагачували словниковий запас, з урахуванням програми «Нова українська школа».

Робота зі стимуляції мовленнєвої активності відбувався послідовно у три етапи. Так на першому етапі проводилась корекція фонетико-фонематичної сторони мовлення на індивідуальних та підгрупових заняттях. Другий етап реалізувався під час групових занять з уточненням значень слів, збагачення словникового запасу (накопичення нових слів та розвиток вміння користуватися засобами словотворення). На завершальному, третьому етапі, проводиться розвиток граматичного оформлення висловлювань, навичок побудови зв'язної розповіді (встановлення зв'язності і послідовності мовлення, відбір мовленнєвих засобів для побудови розповіді з різною метою спілкування).

В результаті проведеного таким чином навчання у дітей з порушеннями мовлення відбулися позитивні зміни, що проявлялися покращенні концентрації уваги в ситуації спілкування, точнішому сприйманні змісту сказаного співрозмовником, та швидкості вибору необхідної відповіді. Проте, такі зміни були ще не значні, оскільки, для загального розвитку мовлення у досліджуваних школярів, потрібно було більше часу. З огляду на це, у

перспективі передбачено продовження проведення логопедичної роботи у заданому напрямку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусишина Л. Є. Розвиток довільної пам'яті у старших дошкільників із загальним недорозвитком мовлення [Електронний ресурс] / Л. Є. Андрусишина // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна. 2012. Вип. 19(1). С. 302-310. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkr_sp_2012_19%281%29__35
2. Бадер В. І. Класифікація помилок у мовленні молодших школярів[Електронний ресурс]/ В. І. Бадер // Поч. школа. 2000. №8. С.53–55. Режим доступу: <https://cutt.ly/FTY05fX>
3. Базима Н. В. Формування мотивації мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями: Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2013. № 23. С. 10-14.
4. Белова О. Б. Особливості розвитку особистості молодших школярів з порушеним мовленнєвим розвитком / О. Б. Белова // Актуальні питання корекційної освіти. 2011. Вип. 2. С. 6-15. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apko_2011_2_3.
5. Белова О. Б. Особливості розвитку когнітивних процесів та емоційно-вольової сфери у молодших школярів з ПМР [Електронний ресурс] / О. Б. Белова // Актуальні питання корекційної освіти. 2012. Вип. 3. С. 297-305. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apko_2012_3_38.1
6. Белова О. Б. Особливості неусвідомленої агресії у молодших школярів з нормальним та порушеним мовленням [Електронний ресурс] / О. Б. Белова // Логопедія. 2013. № 3. С. 8-14. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/logoped_2013_3_3
7. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. Монографія. 2-е видання / А. М. Богуш. К. : Слово, 2010. 374 с
8. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте [Електронний ресурс]. СПб. [и др.] : Питер, 2008. 398 с. (Мастера психологии).

Библиогр.: с. 386-389. Режим доступу:
http://elib.gnpbu.ru/text/bozhovich_lichnost-i-ee-formirovanie_2008/

9. Боровик Т. Розвиток мовлення дітей засобами гри-драматизації [Електронний ресурс] / Тетяна Боровик // Джерела. 2016. № 2. С. 8. Режим доступу: <http://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/33871>

10. Варзацька Л. І. Активізація мовленнєвої діяльності учнів [Електронний ресурс] / Початкова школа. 1991. № 2. С. 23 - 28. Режим доступу: <https://cutt.ly/bTY8h7V>

11. Вашуленко М. С. Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Українська мова» у 1-2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу: навч.-метод. посіб. К.: Видавничий світ «Освіта», 2019. 192 с.

12. Выготский Л. С. Мышление и речь. [Електронний ресурс] / Изд. 5, испр. Издательство «Лабиринт», М., 1999. 352 с. Режим доступу: <https://www.klex.ru/t4>

13. Гаврилова Н. С. Порухення фонетичного боку мовлення у дітей: Монографія. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друк-Сервіс», 2011. 200 с.

14. Голуб А. В. Актуальність дослідження парадигматичної та синтагматичної системи мови при різних формах дизартрії у дітей старшого дошкільного віку [Електронний ресурс] / Логопедія. - 2012. № 2. С. 20- 23. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/logoped_2012_2_7

15. Данилавичюте Е. А. Проблема організації навчання дітей з порушеннями мовлення в загальноосвітньому закладі. / Український логопедичний вісник: зб. наук. пр. К.: Актуальна освіта, 2012. Вип. 3. С. 13–21.

16. Державний стандарт початкової освіти. Типова освітня програма для закл. загальної середньої освіти: 1-2 класи, Савченко О. Я. [Електронний ресурс]/ К.: «ОСВІТА-ЦЕНТР+», 2018. 240 с. Режим доступу: <https://cutt.ly/QTUd2zz>

17. Діагностика готовності дітей до школи [Електронний ресурс] / упоряд.: О. Дєдов. // Хотин, 2014. 194 с. Режим доступу: <https://bit.ly/3mCbPxL>

18. Жукова Н. С. и др. Логопедия. Преодоление общего недоразвития речи у дошкольников: Кн. для логопеда / Жукова Н. С., Мастюкова Е. М., Филичева Т. Б. – Екатеринбург: АРТ ЛТД, 1998. 320 с.

19. Журавльова Л. С. Особливості мовленнєвого розвитку молодших школярів: Психолого-педагогічний аспект. [Електронний ресурс] / Актуальні проблеми педагогіки початкової школи в контексті освітньої реформи (м. Коломия, 30 листопада 2017). Івано-Франківськ: НАШР, 2017. С. 90–96. Режим доступу: <https://bit.ly/3q1YyAH>

20. Журба Т. О. Активізація мовленнєвого розвитку молодших школярів з тяжкими вадами мовлення [Електронний ресурс]: Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. 2016. Випуск 31. С. 391–398. Режим доступу: <https://cutt.ly/pTY59pz>

21. Ефименкова Л. Н. Коррекция устной и письменной речи учащихся начальных классов: Кн. для логопедов. М.: Просвещение, 1991. 224 с: ил.

22. Эльконин Д. Б. «Школьное обучение – его особенности» // Возрастная и пед. психология: Хрестоматия: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений/ Сост. И. В. Дубровина и др. М., «Академия», 2001. 368 с

23. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: теоретико-методичні підходи [Електронний ресурс] / А. А. Колупаєва, І. О. // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. 2010. Вип. 1. С. 153-158. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ooop_2010_1_24

24. Конопляста С. Ю., Косинкіна В. О. До проблеми мовленнєвої активності дітей дошкільного віку з аутистичними проявами [Електронний ресурс] / Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Зб. наукових праць. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. № 24. С. 134 - 137. Режим доступу: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7549>

25. Конопляста С. Ю., Сак Т. Б. Логопсихологія: навч. посіб. [Електронний ресурс] / за ред. М. К. Шеремет. К.: Знання, 2010. 293 с. Режим доступу: <http://westudents.com.ua/glavy/78369-52-volova-dya.html>

26. Корнев А.Н. Нарушения чтения и письма у детей / А.Н. Корнев. СПб.: ИД «МиМ», 1997. 286 с.
27. Лалаева Р.И. Диагностика и коррекция нарушений чтения и письма у младших школьников: учебно-методическое пособие / Р.И. Лалаева, Л.В. Венедиктова. СПб. : Союз, 2003. – 221 с. Лобчук О. Усний переказ як засіб розвитку зв'язного мовлення / Початкова школа. 2002. № 2. С. 14-22.
28. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики. 4-е изд. М. : Моск. ун-т, 1981. 584 с.
29. Лісова Л. І. Корекція навчальної діяльності молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення: Монографія. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друк-Сервіс», 2015. 224 с.
30. Лурия, А. Р. Нейропсихология и проблемы обучения в общеобразовательной школе: монография [Электронный ресурс] / А. Р. Лурия, Л. С. Цветкова // Акад. пед. и социал. наук, Моск. Психол.-социал. ин-т. Москва ; Воронеж : Модэк, 1997. 63 с. Режим доступа: <https://cutt.ly/ITYUz8c>
31. Малярчук А. Я. Обстеження мовлення дітей. Дидактичний матеріал. К.: Літера ЛТД, 2002. 104 с.: іл.
32. Малярчук А. Я. Розвиток усного і писемного мовлення молодших школярів / А. Я. Малярчук. К.:Літера ЛТД, 2008. 336 с.
33. Марченко І. С. Спеціальна методика початкового навчання української мови (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників): Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Спеціальність: Корекційна освіта. К., 2009. 133 с.
34. Митурак М. Т. Корекція комунікативних бар'єрів у дітей молодшого шкільного віку з ФФНМ[Електронний ресурс] / М. Т. Митурак // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2014. Вип. 27. С. 125-129. Режим доступа: <https://cutt.ly/1TUq8Tz>

35. Павлик О. Специфіка писемного мовлення і засоби його розвитку [Електронний ресурс] / Початкова школа. 2002. № 9. С. 45-48. Режим доступу: <https://cutt.ly/aTUi0MI>
36. Пахомова Н. Мовленнєва готовність дітей дошкільного віку з тяжкими вадами мовлення [Електронний ресурс] / Дефектологія. 2005. № 3 с. 48-50. Режим доступу: <https://cutt.ly/uTUoyl0>
37. Підборський Ю. Г. Педагогічні особливості розвитку мовлення молодших школярів [Електронний ресурс] // Збірник наукових праць [Херсонського державного університету]. Педагогічні науки. 2015 Вип. 67. С. 124-128. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpn_2015_67_24
38. Пономарьова К. Л. Розвиток зв'язного мовлення учнів 1-2 класів [Електронний ресурс] / Початкова школа. 2007. № 2. С. 3-7. Режим доступу: <https://cutt.ly/aTUofAk>
39. Рібцун Ю. В. Сходінками правильного мовлення: навчально-методичний посібник / Ю. В. Рібцун. – Тернопіль: Мандрівець, 2017. 240 с.
40. Савченко М. А. Методика виправлення вад вимови фонем у дітей. К.: Освіта, 1992. 176 с.
41. Садовникова И. Н. Нарушения письменной речи и их преодоление у младших школьников / И.Н. Садовникова. М.: Гуманит. изд. центр «ВЛАДОС», 1997. 255с.
42. Соботович Е.Ф. Порухення мовного розвитку у дітей та шляхи їх корекції. К.: ІСДО, 1995. 204 с.
43. Тарасун В. В. Концепція державного стандарту світи учнів з порушеннями мовленнєвого розвитку[Електронний ресурс] / В. В. Тарасун // Хрестоматія з логопедії: історичні аспекти, дислалія, дизартрія, ринолалія : навч. посіб. / за ред. М. К. Шеремет, І. В. Мартиненко. 2-е вид., змін. і допов. Київ, 2008. С. 64–80. Режим доступу: <https://cutt.ly/oTUsA7W>
44. Тарасун В. В. Логодидактика. Навчальний посібник. 2-е видання. К.: Видавничий Дім «Слово», 2011. 392 с.

45. Трофименко Л. І. Методологічні засади корекційно-попереджувального навчання дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ [Електронний ресурс] / Трофименко Л. І. // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: наук.-метод. зб.: / за ред. В.В. Засенка, А.А. Колупаєвої. К., Науковий світ, 2010. Вип. 1. С. 306-311. Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/10502/1/Trofimenko5.pdf>

46. Трошин О. В., Жулина Е. В. Логопсихология. М.: Сфера, 2005. 256 с.

47. Хватцев М. Е. Логопедия. Книга для преподавателей и студентов высших педагогических учебных заведений. В двух книгах. Книга 1 / М. Е. Хватцев; под ред. Р. И. Лалаевой, С. Н. Шаховской, М.: Гуманитар. изд. центр ВЛАСДОС, 2009. 272 ил. (Педагогическое наследие)

48. Хватцев М. Е. Предупреждение и устранение недостатков речи: : пособие [для логопедов, пед. вузов и родителей] / М. Е. Хватцев. Санкт-Петербург : Дельта КАРО, 2004. 272 с.

49. Чередніченко Н. В. Діагностика фонетико-графічних умінь та навичок у молодших школярів із ФФНМ [Електронний ресурс] / Н. В. Чередніченко, О. С. Пелешко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2013. Вип. 23. С. 266-273. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2013_23_81

50. Чередніченко Н. В. Корекція та формування звукової сторони мовлення в системі навчання рідної мови дітей із тяжкими порушеннями мовлення [Електронний ресурс] / Н. В. Чередніченко, Д. М. Ряшенцева // Логопедія. 2011. № 1. С. 87-91. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/logoped_2011_1_21

51. Ястребова А. В., Спирина Л. Ф., Бессонова Т. П. Учителю о детях с недостатками речи. М.: АРКТИ, 1997. 131 с.